

QASIM AVEZOV DAVLAT PARTIYASI TASHKILOTIDA

G.Z. Matsalaeva

Qoraqalpoq davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotasiya. Ushbu maqolada Qasim Avezovning davlat partiyasi tashkilotida amalga oshirgan ishlari boyon qilingan. Jumladan: Qasim Avezov Chimboy paxta tozalash zavodida rahbarligi davrida kadrlarni tanlash va joylashtirishga katta e'tibor berganligi va ish o'nimdorligining oshganligi keltirilgan. 1931-yilda gazeta-jurnal va kitob nashriyot qo'shma korxonasi tuzilganligi, 1932-yil 27-dekabrda "Qoraqalpoq davlat nashriyoti" nashriyot sifatida rasman tashkil topganligi, Qasim Avezov Toshkent va Moskvadan nashriyot mutaxassislari, yozuv mashinkalari, muhandislar qidirib topib, yoshlarni o'qishga yuborganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Muxtor viloyat, nashriyot, Xalq Komissarlari Soveti, sovxoz, kolxoz, sanoat.

КАСЫМ АВЕЗОВ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПАРТИЙНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье описывается деятельность Касима Аvezова в организации государственной партии. Например: Касым Аvezов в период своего руководства на Чимбойском хлопкоочистительном комбинате большое внимание уделял подбору и расстановке кадров, повышению производительности труда. В 1931 году было создано совместное газетно-журнальное и книжное издательство, 27 декабря 1932 года официально учреждено как издательство «Каракалпокское государственное издательство», Касым Аvezов искал специалистов издательского дела, пишущих машинок и инженеров из Ташкента и Москвы. и отправил молодых людей учиться.

Ключевые слова: Автономная область, издательство, Совнарком, совхоз, колхоз, промышленность.

KASYM AVEZOV IN THE STATE PARTY ORGANIZATION

Annotation. This article describes the activities of Qasim Avezov in the organization of the state party. For example: Qasim Avezov paid great attention to the selection and placement of personnel during his leadership at the Chimboy cotton ginning plant and increased work productivity. In 1931, a newspaper-magazine and book publishing joint venture was established, on December 27, 1932, "Karakalpok State Publishing House" was officially established as a publishing house, Qasim Avezov searched for publishing specialists, typewriters, and engineers from Tashkent and Moscow and sent young people to study.

Key words: Autonomous region, publishing house, Council of People's Commissars, state farm, collective farm, industry.

1931-yil iyun oyida Qasim Avezov Qoraqalpog‘iston viloyat partiya qo‘mitasining ikkinchi kotibi etib saylangani munosabati bilan Moskvadan chaqirildi. 1930-yilda T.Churbanov viloyat partiya komitetining birinchi kotibi etib tayinlandi. 1932-yil may oyida K. Nurmuhamedov avtonom respublika Markaziy ijroiya qo‘mitasining birinchi rahbari etib saylandi. Qasim Avezov kadrlar safini mustahkamlash, faolligini oshirishdek mashaqqatli ishni takomillashtirdi.

Qasim Avezov rahbarligidagi Chimboy paxta tozalash zavodida kadrlarni tanlash va joylashtirishga katta e’tibor berildi. 1932-yilda jami ishchilar soni 82 kishi bo‘lib, ularning bir qismi Xorazmdan, markazdan kelgan. 1931-yilda Chimboy paxta zavodi bir oyda 288 t paxta tozalagan bo‘lsa, 1932-yilda paxta paxmoq ishlab chiqarish 4529 t ga etdi. 1932-yilda zavod 5668 ming manatlik (1926-1927 yillar narxida) mahsulot ishlab chiqardi.

1931-yilda gazeta-jurnal va kitob nashriyot qo'shma korxonasi tuzildi. 1932-yil 27-dekabrda "Qoraqalpoq davlat nashriyoti" nashriyot sifatida rasman tashkil topdi (direktor SHimbergenov)[1]. 1931-yil 17-dekabrda Qoraqalpog'iston viloyati matbuot qo'mitasi tashkil etildi. Nikolaenko Matbuot qo'mitasining birinchi rahbari etib tayinlandi, Rustemov uning o'rinbosari bo'ldi, Toreev, Yakovlev, Semernin qo'mita a'zolari edi[2]. Qasim Avezov Toshkent va Moskvadan nashriyot mutaxassislari, yozuv mashinkalari, muhandislar qidirib topdi, yoshlarni o'qishga yubordi. Yosh poligrafchilar Moskvadan kela boshladilar, ilgari mashinalar qo'l asboblari bilan ishlatilgan bo'lsa, hozir ular dizel asboblari bilan ishlamoqda. Qoraqalpoq davlat nashriyoti 1928-1932 yillarda 106 nomda 511 ming dona kitob nashr ettirdi[3].

Qasim Avezov T. Safiev, K. Ayimbetov, P. Seytmuratov, M. Zarekeev, K.Ermanov, O.Kojurov, J.Aymurzaev, A.Begimovlarni Moskva bosmaxonalariga qoraqalpoqcha kitoblarni nashr qilish uchun xizmat safariga jo'natadi.

1931-yildan boshlab Qoraqalpoq oziq-ovqat sanoati keng rivojlandi.

1931-yilda baliqchilik sanoatida 55 ta sanoat arteli bo'lib, ularda 1924 kishi, 4 ta transport artelida 1929 kishi, 12 ta turli artellarda 1562 kishi ishlagan.

1931-yilda Qoraqalpog'istonning kooperativ va hunarmandchilik sanoatini rivojlantirish uchun 208 ming rubl ajratildi. Ukraina Sanoat Kengashidan bir million manatga yaqin kredit olindi, u sanoatni mexanizatsiyalash va yangi sanoat korxonalarini qurish uchun sarflandi.

70 o'rinli qurilish materiallari tayyorlash kursi, 40 o'rinli gilamdo'zlik maktabi, 9 oylik tikuvchilik kurslari ochildi. Yangi kadrlar tayyorlashga 255 ming manat sarflandi.

1931-yilda qizlarning badiiy ustaxonalari - gilam va tikuvchilik fabrikalarida 480 nafar qiz ishladi.

Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarining rivojlanishi ishchilar sonining ko'payishiga olib keldi. 1931-yilda barcha sanoat, transport, qurilish, aloqa va

sovxoarlarda (shu jumladan mavsumiy ishchilar) 15700 ishchi ishladi. Ishchilarning 82% va xizmatchilarning 57% mahalliy xalqlar vakillari edi.

Avtonom viloyat hukumati kollektivlashtirishni 2-zonaga o'tkazishni ma'qulladi. Birinchi zonaga texnik ekinlar (paxta) etishtiriladigan To'rtko'l, Shabbaz, Beruniy, Xo'jali, Qipchoq, Amudaryo, Chimboy, Kegeyli, Qo'ng'iro't tumanlari kirdi. Bu hududlar aholisi o'troq turmush tarzini olib boradi va er bilan ishlashga, paxta ekishga ko'proq mos keladi. Uning faoliyatida bu erda ekin maydonlarini ko'paytirish, sug'orish ishlarini yaxshilash va dehqonchilikni yuksaltirish asosiy vazifa bo'lgan. Bu tumanning qishloq xo'jaligini kollektivlashtirishga yaxshi tayyorgarligi tufayli kolxozlashtirish yaxshi o'tdi.

Ikkinchi zonaga dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi Qorao'zak, Taxtako'pir, Tamdi tumanlari kirdi.

1931-yil oxirida Qoraqalpog'istonda 447 ta kolxozlar ish haqini mehnatidan kelib chiqib to'lashning yangi shakliga o'tdi. Bundan tashqari 1931-yilda Qoraqalpog'iston kolxozlarining 1322 ta brigadalari tayyorlandi[4].

1930-1932 yillarda Qoraqalpog'istonda 130 qishloq soveti ishlagan[5]. 1930-1931-yillarda Qoraqalpog'istonda mahalliy va qishloq sovetlariga saylovlar bo'lib o'tdi. Saylov kooperativ asosida o'tkazildi va qishloq aholisining kolxoz qurilishida faol ishtirok etishiga katta yordam berdi. Qishloq sovetlari yonida qishloq xo'jaligining uchastkalari tashkil etilib, ular kolxoz ishlab chiqarishi bilan shug'ullangan. Ularning eng katta xizmatlaridan biri yosh ayollarni kolxoz ishlab chiqarishiga jalb qilish edi. 1932-yilda "Topilis" faoliyatida 1395 nafar qiz ishtirok etdi. Qoraqalpog'istonlik U.Jalolova, Beknazarova, T.Ermanova, Ubaydullaeva, Qurboniyozova va boshqalar yangi turmush o'rnatish uchun faol kurashdilar.

1931-yilda Sharq universitetiga Baumanov, Boranqulov, Daliev, Saparov, Adakaev, Isanov, Karaliboev o'qishga yuboriladi. 1931-yil dekabr oyida partiya kadrlarini tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha O'rta Osiyo kurslarida 19 bitirib chiqdi.

1931-yilda Qoraqalpog‘iston avtonom viloyatidagi 11 ta o‘quv yurti va ilg‘or tipdagi maktablarda 1013 nafar o‘quvchi tahsil oldi.

1930-1931-yillarda Qoraqalpog‘iston talabalari A.Bekmuratov, P.To‘reev, I.Bekbauliev, Q.Orazov, B.Zinalievlar Toshkentda O‘rta Osiyo radiostanciyasi yordamida qoraqalpoq tilini birinchi bo‘lib o‘rganganlar radiogazeta ishlab chiqdilar. “Miyet” va uning so‘zlovchilari Qoraqalpog‘istonga To‘rtko‘l, Chimboy, Shabbaz, Xo‘jeli viloyat radiostanciyalari orqali uzatilgan.

1931 yilda avtonom respublika kolxozlarida 35 partiya yacheykasi ishlagan bo‘lsa, 1939-yil aprelda ularning soni 192 taga etdi, 1344 ta kolxozchi kommunistlar safiga qo‘shildi.

30-yillarda Qoraqalpog‘istonda qishloq xo‘jaligi uchun kadrlar tayyorlashga katta ahamiyat berildi. 1930-yilda Qoraqalpog‘istondagi g‘alaba va kollektivlashtirishning boshlanishi qishloq xo‘jaligi kadrlarini tayyorlashda katta burilish yasadi. 1930-yilda To‘rtko‘l va Chimboy shaharlarida brigadir, hisobchi, kolxoz boshliqlarini tayyorlash uchun maxsus kolxoz maktablari, qisqa muddatli kurslar ochildi. 1930-yilda bu o‘quv yurtlarida 497 ta xo‘jalik mudirlari, shu jumladan 348 ta kolxoz boshlig‘i va brigadir, 129 ta buxgalter va 20 ta kolxoz instruktorlar tayyorlandi. 1931-yilda To‘rtko‘l va Chimboy qishloq xo‘jaligi kadrlarini tayyorlash bo‘yicha qisqa kurslarda 448 ta kolxoz boshlig‘i va ustalari, 128 ta hisobchi, 434 ta kolxoz boshqaruvi a‘zolari o‘qitilgan[6].

1932 yilda Qoraqalpog‘iston yer ishlari xalq komissarligi tomonidan tashkil etilgan qisqa muddatli kurslarda 1491 qishloq dehqonlari o‘qitilgan. Uning faoliyatida 239 nafari qishloq xo‘jaligi, 59 nafari fermerlik, 499 nafari buxgalteriya mutaxassisligi bo‘yicha o‘qitildi. Keyingi yillarda Qoraqalpog‘istonda qishloq xo‘jaligi mutaxassislarini tayyorlash kurslari soni yildan-yilga ortib bormoqda. Agar 1932 yilda Qoraqalpog‘iston qishloqlarida 43 ta Shunday kurslar bo‘lsa, 1933 yilda ularning soni 115 taga etdi. Bu erda 6358 nafar talaba tahsil oladi[7].

1932-yilda birinchi besh yillik muvaffaqiyatli yakunlandi, Qoraqalpog‘iston iqtisodiyoti, sanoati va madaniyati yildan-yilga rivojlanib, yuksaldi. O‘sha yili (BKP)

Markaziy qo‘mitasining O‘rta Osiyo byurosi shuni ko‘rsatdiki: “Qoraqalpog‘iston mehnatkashlari qator qiyinchiliklarni engib o‘tib, xalq xo‘jaligini rivojlantirish, xalq xo‘jaligini rekonstruksiya qilish yo‘lida ko‘p mehnat qildilar”. Bunda ular bundan buyon Qoraqalpog‘istonning xalq xo‘jaligi va madaniy huquqlarini kengaytirishni talab qildilar.

Xalq xotirasida ularning hammasi mamlakat tarixida bir xil iz qoldira olmaydi. Pirjon Seitov, Mateke Jumanazarov, Nawriz Japakovlar Qoraqalpog‘iston Respublikasi tarixida, xalq xotirasida chuqur iz qoldirgan yurtdoshlarimiz edi. Ular qoraqalpoq xalqining uchta buyuk qahramoni, nomi jonajon yurtimiz tarixi sahifalariga zarhal siyoh bilan bitilishi mumkin bo‘lgan insonlar edi”, deb yozadi Q.Kamolov[8]. Pirjon Seitov yer ishlari xalq komissarligida ishlagan. 1930 yilda Mateke Jumanazarov Kegeyli tumani istemolchilar jamiyati boshlig‘ining o‘rinbosari, so‘ngra boshliq bo‘lib ishladi. 1934-yilda o‘sha tuman moliya bo‘limi boshlig‘i etib tayinlanadi. Nawriz Japakov o‘z faoliyatini matbuotda boshlagan.

“Hamma biladi, – deb yozadi Q.Kamolov, – bu yillar og‘ir, aholi notinch, turmush sharoiti past, davlat ta‘minoti kam edi. Shunday paytlarda yurti boshqarish, xalqni boqish qiyin kechdi. Bu yillarda topganlar ho‘kiz bilan haydab, topmaganlar eshshak yoki ketmon bilan haydab yurgan. Qishda ariq bo‘yiga chig‘ir bilan suv chiqargan”.

Bu uch nafar oqsoqol ana shunday og‘ir yillarda, og‘ir sharoitlarda Qoraqalpog‘istonning gullab-yashnashi, ravnaqi yo‘lida tinim bilmay mehnat qildi, xalqni och qoldirmadi, yurt birligini saqladi. Zamondoshlari uchun ular o‘rnak edi. Zamondoshlari ularning ibratli so‘zlarini zavq bilan tingladilar, ulardan muloqot qilish, milliy angana va urf-odatlariga hurmat sirlarini o‘rgandilar[9].

Bugungi yoshlar Qallibek Kamolovning “El xizmetinde”, Aynazar Kunnazarovning “Jeti asirim”, Kamol Mambetovning “Mateke Jumanazarov” ocherki orqali ularning nomini eshitdi[10].

Qoraqalpog‘iston Muxtor viloyatida ijtimoiy-davlat tuzilmasining mustahkamlanishi davlat bosqichiga ko‘tarilish imkoniyatini berdi. 1932 yil 20 martda

SSSR Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi Prezidiumi Qoraqalpog‘iston Muxtor viloyatining Qoraqalpog‘iston Muxtor Sovet Sotsialistik Respublikasiga qayta tashkil etilishini rasman rasmiylashtirdi.

1932-yil 25-mayda To‘rtko‘l shahar Sovetlar uyida QQASSRning ikkinchi besh yillikda er osti boyliklaridan foydalanishning birinchi varianti bo‘yicha majlis bo‘lib o‘tdi. Akademik A.P.Ferman, SSSR Fanlar akademiyasi ekspeditsiya boshlig‘i, professor D.I.Shcherbakov, geolog A.F.Sosedko, O‘rta Osiyo Davlat rejasidan Meshcherkov, Tixonovning mineral resurslar asosidagi besh yillik rejaning birinchi varianti haqidagi ma‘ruzasi QQASSR da eshitildi. Kengash ikkinchi besh yillikda fosforit konlaridan foydalanishni ma‘qulladi. Q.Avezov Kengash ishini tashkil etish va tayyorlashda faol ishtirok etdi.

1930-yil 15-iyundan 15-sentyabrgacha Qoraqalpog‘istonga SSSR Fanlar akademiyasi turkologiya bo‘limi va yangi qozoq alifbosi markaziy qo‘mitasi tomonidan Amudaryoning quyi oqimiga safarga jo‘natilgan. Shu davrda turkey tillar bo‘yicha magistr, song til bilimining doktori, SSSR fan akademiyasining xabarchi a‘zosi S.E.Malov boshchiligidagi Etnologik tilshunoslik ekspeditsiya ishlagan. Undan maqsad qoraqalpoq tilining kelib chiqishi va boshqa turkiy tillar bilan yaqinlik darajasini aniqlash edi.

Ekspeditsiyaga “Minetkesh Qaraqalpaq” gazetasi muharriri T.Safiev, viloyat xalq ta’limi boshqarmasi ilmiy xodimi N.A. Baskakov, o‘lkashunoslik muzeyi rahbari N.V.Torchinskaya, etnograf A.X.Davlet, shuningdek, yosh qoraqalpoq tadqiqotchilari Q.Ayimbetov, B.Ergaliev, G.Ubaydullaev, yozuvchi M.Daribaevlar ishtirok etdilar.

Bu erda etnologik-lingvistik ekspeditsiya boy materiallar, jumladan, S. E. Malovning «Qoraqalpoq tili haqidagi fikrlari», T. S. Safievning «Chimboy va Kegeyli tumanlari qoraqalpoqlarining loyiha», «Qoraqalpoq tilining qisqacha grammatikasi», N. V. Torchinskayaning «Qoraqalpoq yozuvlari» asarlarini to‘plagan. “Qoraqalpoq avtonom viloyati sangati va tarixiy obidalarining qisqacha ro‘yxati” deb nomlangan bayonnoma tayyorlandi[11].

SSSR Fanlar akademiyasining Qoraqalpog‘iston viloyatidagi ekspeditsion ishlari, siyosiy, xo‘jalik va madaniy qurilish ishlarining kuchayishi, mahalliy ilmiy kuchlarning bir joyda to‘planishi 1931-yil avgust birinchi ilmiy muassasa – Qoraqalpog‘iston kompleks ilmiy-tadqiqot institutining ochilishiga olib keldi. Institut tarkibiga viloyat xalq ta’limi boshqarmasining ilmiy terminologiya bo‘limi, markaziy o‘lkashunoslik muzeyi, viloyat arxivining tarix bo‘limi va boshqalar kirgan.

Institutda barcha arxiv materiallarini bir joyga jamlash, ilmiy-tadqiqot muassasalari va arxivlar bilan aloqa o‘rnatish borasida katta ishlar amalga oshirildi. Bu o‘z vaqtida va zarur ish bo‘ldi, chunki arxiv hujjatlarining ilmiy ahamiyatini tushunmaslik natijasida o‘nlab arxiv fondlari yo‘qoldi.

1931-yil 27-dekabrda SSSR Fanlar akademiyasining ishlab chiqarish kuchlarini tadqiq qilish bo‘yicha kengashining majlisi bo‘lib o‘tdi. Qoraqalpog‘istonni kompleks tarzda o‘rganish zarurligi e’tirof etildi. 1932-yilda SSSR Fanlar akademiyasi Prezidiumi Sovetga Qizilqumni o‘rganish bo‘yicha kompleks ekspeditsiya tashkillashtirishni topshirdi. Chimboy, Kegeyli va Qorao‘zak hududlarida etnografik tadqiqotlar olib borildi, shuningdek, ilgari to‘plangan antropologik materiallar ko‘rib chiqildi.

1932-yilda Qoraqalpog‘iston hukumati tashabbusi bilan akademik A.N.Samailovich boshchiligida Rossiya FA Sharqshunoslik instituti guruhi tuzildi. Unga qoraqalpoqlar tarixini o‘rganish uchun materiallar to‘plash va tartibga solish topshirilgan. Bu guruh hajmi 20 bosma jildlik boy materiallar to‘pladi.

A.N.Ponomarev rus tilidagi rasmiy va norasmiy adabiyotlardan, turli davrlarda Rossiya hukumatlari tomonidan qoraqalpoqlar bilan shug‘ullanuvchi ma’lumotlardan qoraqalpolarga oid har xil hujjatlarni to‘plagan.

Ma’lumotlarning ikkinchi guruhini Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan Munis va Ogahiyar qo‘lyozmalari – “Xiva yilnomalari” tashkil etadi. N.N.Palmov Astraxan arxividan 18-asrda qoraqalpoqlar va Volga qalmoqlari o‘rtasidagi munosabatlarga oid materiallar to‘plagan. O‘tgan XVIII-XIX asrlarda

qoraqalpoqlarning hayoti haqida ma'lumot bergan sayohatchilar va alohida shaxslarning ma'lumotlari o'rganildi. Tarixchilarni monografik va jurnal adabiyoti bilan tanishtirish maqsadida qoraqalpoqlar tarixiga oid qisqacha adabiyot ko'rsatkichi tayyorlandi. A.N. Samoylovich guruhining faoliyati qoraqalpoqlar tarixini yozishga asos solgan.

Qoraqalpog'istonda 1928-yilda "Qoraqalpoq proletar yozuvchilari" uyushmasi tashkil etilgan. Uning jamoasida X. Axmetov, A. Matyakupov, I. Fazilov, K. Avezov, A. Begimov, T. Seytmamutov, J. Aymurzaev va boshqalar bor edi. Qoraqalpoq adabiyotining rivojida 1932-yilda tashkil etilgan qoraqalpoq yozuvchilar ittifoqining xizmatlari katta bo'ldi[12].

Xulosa. Qasim Avezov faoliyati davrida Qoraqalpog'istonda veterinariya, melioratsiya, irrigatsiya, paxtachilik va baliqchilik texnikumlari ochildi. Qoraqalpog'istonda maorif xodimlarini ta'minlash va pedagogika institutini ochish masalasi RSFSR Maorif xalq komissarligi zimmasiga yuklatildi. Shuningdek, savodsizlikni yo'q qilish va yangi bosmaxona qurishga oid loyihalar tegishli birlashmalarga yuklandi.

Adabiyotlar va manbalar

1. Suinov U. Knigopechatanie v Karakalpakii//Vestnik KK FAN UzSSR. Nukus, 1962, №1. 67-b.
2. Karakalpakskaya kniga. Bibliograficheskiy sbornik 1928–1978 gg. Nukus, 1988. tom 1. 12-b
3. A'lipbeden basladıq. - No'kis, 1988. 35-b.
4. Istoriya Karakalpakskoy ASSR t. II. Tashkent, (Fan) 1974, 156-b.
5. QQROMA. F1, op. 161, d. 155, l-167
6. Istoriya Karakalpakskoy ASSR t. II. Tashkent, f1,
7. QQROMA. F1, op 162, d 256, l-6
8. Kamalov K. El xızmetinde. No'kis, 1995. 45 bet.

9. Kamalov K. El xızmetinde. No'kis, 1995. 45 bet.
10. Mambetov K. Mateke Jumanazarov. No'kis. 1991. 15-b
11. Kamalov S. RSFSR ha'm Qaraqalpaqstan. No'kis. Qaraqalpaqstan. 1978j. 20-bet.
12. Qaraqalpaqstan ASSR tariyxı II-tom. N. 1989-jıl, 199-bet
13. Maksetbaevich, O. K. (2020). Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising. Journal of Critical Reviews, 7(11), 391.
14. Otegenov, X. M. (2019). Vosstanie 1916 goda v Karakalpakstane: obshee i osobennoe. In Perekrestki istorii. Aktualnye problemy istoricheskoy nauki. 2019. (pp. 131-134).